

Ключевые слова: когнитивное пространство, когнитивное пространство памяти, метастабильные структуры, модельные представления, ментальные образы, хаотический нейрон.

SUMMARY

Emelianova Tatiana, Nesterenko Vladimir. About the mechanism of activation of the cognitive space of the individual in the thought process.

The article is dedicated to the mechanisms of cognitive process from the viewpoint of neurodynamic concepts. The concept of neurodynamic processes is studying the modes of localization, synchronization, stabilization of metastable chaotic structures in the reticular formation neural network. Such dynamics characterizes the process of the formation of the models of the mental images in a neural network of the brain.

The article uses the assumption that the functional metastable structures in the phase space of the neural network are the model representations of mental images. Each metastable state corresponds to the certain mental image.

It is noted that the relaxation process of the system triggers the process of reflection of the metastable structures of the model presentations of the mental images as the functional mod in the cognitive space. The metastable structure of the phase space of states is a model representation of the image. Cognitive space of the model representations of the images is defined as the phase space of the functional mod. The article argues that functional regime forms the static manifold in the phase space as part of the cognitive space of the memory. The mechanism of the influence of the functional modes on the formation of the model representations is investigated.

The article identifies the mechanism for creating of the model representations of the image of the chaotic nature of time variation of the parameters of the system. The author believes that the unpredictable mental images in the cognitive space should be interpreted as the elements of metacognition in the processes of students' thinking.

The detailed study of the mechanisms of formation and development of the cognitive space of the memory, as the subsets of the phase states, will give the new impulse in the understanding of approaches to the development of students' thinking in the process of mathematical and professional training. The emergence of the elements of the metacognition in the processes of thinking stimulates cognitive system of the individual to further development, increasing mathematical and professional culture.

Key words: cognitive space, cognitive space of the memory, metastable structures, model representations, mental images, chaotic neuron.

УДК 371.315.6.

Наталія Жидкова

Менська районна гімназія Менської районної ради

Чернігівської обл.

ORCID ID 0000-0002-8965-2085

DOI 10.24139/2312-5993/2017.03/175-186

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ПРАВознавства

У статті охарактеризовано творчий потенціал учнів та розкрито шляхи його розвитку під час навчання правознавства. Аналіз теоретичних та практичних аспектів проблеми, їх узагальнення дозволили з'ясувати, що розвиток творчості учнів

відбувається в системі взаємообумовлених та пов'язаних між собою мотиваційного, теоретико-практичного, методичного, організаційного та ціннісного блоків. У цій системі важливо розвивати гнучкість та широту мислення, уяву й образність, спонукати до самостійної діяльності, виховувати ціннісне ставлення до пізнання.

На уроках правознавства творчому розвитку старшокласників сприяє нестандартний розв'язок завдань та проблемних ситуацій з аналізом їх причин, формуванням можливих наслідків. Подальшого дослідження потребує розроблення системи творчих завдань та методики розвитку творчого потенціалу учнів.

***Ключові слова:** розвивальне навчання, розвиток творчого потенціалу учнів, навчання правознавства, модель розвитку творчого потенціалу учнів, творчі завдання та проблемні ситуації, методи розвитку творчості учнів, міжпредметні зв'язки.*

Постановка проблеми. Сучасне інформаційне суспільство потребує конкурентоздатної особистості, спроможної орієнтуватися в умовах, що постійно змінюються. Тому одним із завдань освіти є розвиток творчої особистості, здатної нестандартно розв'язувати завдання та проблеми, установлювати їх причини й передбачати можливі наслідки. У цьому завданні важливим є створення моделі навчання, спрямованої на формування в учнів різноманітних, глибоких і міцних систем знань, максимальної стимуляції самостійної діяльності, розвиток творчих інтересів, наполегливості під час виконання творчих завдань [1, 326].

На уроках правознавства розвиток творчого потенціалу старшокласників потребує вміння виявляти ставлення до глобальних проблем і викликів сучасного світу та знаходити шляхи їх розв'язання, оцінювати роль права в житті людини, а також права, свободи й обов'язки людини і громадянина, політичні системи та режими, роль політичної еліти, діяльність органів місцевого самоврядування тощо.

Навчальна практика свідчить про недостатню реалізацію вчителями методичних можливостей для розвитку творчості учнів під час навчання правознавства. Більша увага в дослідженнях та навчанні учнів приділяється компетентнісному підходу. Проте варто було б зосередитися й на розвивальному та творчому підходах до навчання як універсальній здатності особистості до будь-якого виду діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Методичним підґрунтям для розвитку творчого потенціалу учнів стали психолого-педагогічні дослідження. Психологічним основам розвивального навчання приділено увагу Л. Виготським, В. Давидовим, Г. Костюком, Р. Немовим, С. Семенцем, психологічні аспекти творчості дитини розкриті у працях А. Белкіна, В. Пешкової, Ю. Трофімова. Проблемі творчого та інтелектуального розвитку учнів під час урочної та позаурочної діяльності присвячені роботи П. Мороза, О. Пометун, Є. Федорової, системне застосування методів проблемного навчання (дослідницького, пошукового, евристичного) стало предметом уваги у дослідженнях К. Баханова, І. Бондарук, Л. Рябовол, О. Савченко, використання міжпредметних зв'язків під час навчання

правознавства висвітлені А. Булдою, В. Маньгорою, С. Нетьосовим, інтерактивні методи розвитку творчих здібностей учнів на уроках суспільствознавчих предметів посідають чільне місце у працях Л. Пироженко, О. Пишко, Т. Ремех.

Мета статті полягає в охарактеризуванні й розкритті шляхів розвитку творчого потенціалу учнів під час навчання правознавства.

Методи дослідження: аналіз, узагальнення, систематизація психолого-педагогічної та методичної літератури, а також узагальнення навчального досвіду, моделювання.

Виклад основного матеріалу. В основі розвитку творчості дитини знаходиться продуктивне мислення [4, 127; 7, 271]. У психології продуктивне мислення розглядається як етапний процес розв'язання проблеми: пізнання, оцінювання та прийняття рішень. Значну роль у ньому відіграють логічні операції, емоційні регуляції, уява та досвід, які, крім розв'язання проблеми, беруть участь у моделюванні проблемної ситуації. Р. Немов характеризує творчу людину як особу, у якій поєднується зрілість мислення, глибокі знання, різноманітні здібності, уміння й навички, а також своєрідні «дитячі» риси в поглядах на оточуючу дійсність, поведінці та вчинках [2, 288].

Зазначене дозволяє наголосити, що саме проблемне навчання спонукає до розв'язання творчих завдань теоретичного і практичного характеру, що посилює мотивацію та стимулює пізнавальний інтерес, сприяє розвитку самостійного творчого мислення, умінь переконувати. Традиційно проблемне навчання реалізується за допомогою проблемного, частково-пошукового й дослідницького методів [8, 160].

Початком творчої діяльності, поштовхом до неї є *внутрішні мотиви*, бажання щось змінити, удосконалити, що сприяє формуванню уяви та фантазії, спонукає до пізнання. Засобом реалізації мотивації є стимуляція ситуації успіху для досягнення мети. Стимулювати до діяльності можуть емоції та набутий досвід, знання. Знання можуть узгоджуватися або суперечити. Якщо вони суперечать одне одному, то виникає потреба в їх узгодженості, а отже, стимулюється процес пізнання.

Іншими словами, щоб стимулювати учня, важливо зацікавити його проблемою з суперечливим змістом, процес розв'язання (пізнання) якої активізує набуті знання, уміння, навички. У практиці навчання правознавства проблемна правова ситуація, творче завдання, вислів або цитата відомого діяча, народна мудрість спонукають до пізнання і сприяють розвитку судження як форми мислення. Наприклад, для обговорення учням можна запропонувати народну приказку *«ламайте злочин, а не злочинця»*. Висловлюючи судження, учні можуть використати навчальний досвід (із історії, літератури, біології) чи життєвий (інформація зі ЗМІ, власний досвід). Водночас розвиток власних суджень спонукає до

встановлення причин злочину та можливих способів їх усунення, а також можливих соціальних і правових наслідків покарання злочинця.

Наведений приклад демонструє, що створення нового неможливо без опори на конструктивні елементи старого [2, 479]. У такому підході теоретичний аспект пізнання матиме послідовний ланцюг: знання – незнання – нові знання, де сформовані знання є джерелом формування нових знань, незнання – невідома для учня інформація, яка стимулює до пізнання, а нові знання – продукт пізнання як результат розвитку знань. Практичний аспект пізнання матиме рівневий ланцюг: розвиток репродуктивних (базових) і перетворювальних умінь (здатних змінювати умови), збагачення останніх новими прийомами, що створює можливість для формування творчих умінь учнів. Оригінальний спосіб використання знань, умінь зумовлює перебудування кроків у відомих прийомах і утворення нових прийомів пізнання. Зауважимо, що продукт процесу пізнання є новим для самого учня, що творчо діє, а отже, суб'єктивним. Таким чином, розвиток творчого потенціалу учнів є динамічним процесом кількісних та якісних змін особистісних характеристик учнів.

Психологи говорять про досконалий інструментарій мислення (пізнання) – міркування, тобто спосіб проникнення в сутність об'єкта пізнання, що веде до зіставлення думок, пов'язування їх задля формулювання правильних висновків [6, 50–52]. Під час розв'язання проблемної ситуації аналіз її умов активізує емоції та логічні операції (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, аналогія, судження, узагальнення), спонукає до переструктурування змісту ситуації й пізнання, сприяє формуванню нових знань, умінь і способів діяльності. Наприклад, під час вивчення правоохоронних органів учням важливо вміти розрізнати їх за допомогою прийомів аналізу, порівняння, узагальнення. Творчим способом формування вміння порівнювати може бути створення учнями малюнка, схеми, презентації тощо.

У контексті статті важливо розмежувати критичне та творче мислення. Критичне мислення спрямоване на виявлення недоліків у судженнях інших, а творче – пов'язане з відкриттям нового знання, генерацією власних ідей, а не оцінки чужих [2, 289]. Іншими словами, критерієм розмежування понять є можливість створення нового (оригінального) продукту пізнання.

Для розвитку творчого мислення вчителю необхідно здійснювати добір таких методів та засобів, які би сприяли глибокому та гнучкому мисленню учнів, виховували самостійність та ціннісне ставлення до пізнання. Водночас під час продуктивного мислення можливе використання й елементів критичного мислення як проміжного етапу створення нового. Важливо, щоб процес пізнання з реалізацією критичного

мислення закінчувався формулюванням висновку, який містить нові суб'єктивні судження, сформовані на основі декількох суджень.

Визначають декілька фаз та етапів розв'язання творчих завдань (задач), проблемних ситуацій. Перша фаза – аналіз умов задачі (виділення даних, того, що шукається, відомих і невідомих явищ задачі; установлення основної труднощі задачі). Друга фаза спрямована на пошук невідомого в задачі (висунення гіпотез) і має декілька етапів: 1-й – до визначення умов (розгортання визначень понять, що стосуються всіх явищ задачі; виведення інших характеристик задачі; зближення даних і вимог задачі); 2-й – пошук невідомого за допомогою більш визначених за змістом прийомів (знаходження й використання подібної задачі, визначення сфери пошуку невідомого; розподіл задачі на частини); 3-й етап – пошук невідомого за допомогою прийомів, менш визначених за змістом (узагальнення та конкретизація задачі, переструктурування явищ, формулювання і рішення зворотної задачі). Третя фаза – перевірка і аналіз гіпотез [7, 331].

Зміст правових ситуацій потребує таких умов, які спонукатимуть учнів установлювати низку зв'язків між елементами під час її аналізу. Такий процес розв'язання ситуації сприяє розвитку широти та гнучкості мислення. Наприклад, у ситуації про спадщину, визначення частки спадкоємців потребує розкриття таких питань: спадщина за заповітом чи за законом, при цьому важливо врахувати низку «якщо»: якщо спадкоємець за заповітом помер раніше спадкодавця, якщо не залишилося спадкоємців за законом, але є їх діти, якщо є спадкоємці, які мають право на обов'язкову частку; якщо є частка боргів, що пов'язані з особою спадкодавця тощо. Водночас розгляд такого питання учнями, як, наприклад, *обов'язкова частка у спадщині – це спадщина за законом чи за заповітом*, сприяє розвитку міркування, а саме судженню (як формі мислення), моделюванню життєвих ситуацій і формулюванню висновку.

Нерідко в навчальній практиці використовуються прийоми логічного ланцюжку або аналогії, які спонукають до пізнання й розвивають судження. Висловлюючи судження, учні вчаться стверджувати або заперечувати ознаки, властивості предметів або явищ, зв'язки між ними та відношення. Наприклад, *«крадіжка здійснюється тільки навмисно»* або *«яке дерево, такі й віти, які батьки, такі й діти»*.

Засобом розвитку логічного мислення можуть бути малюнки, схеми, міжпредметні зв'язки тощо. Наприклад, використовуючи прийом «логічний ланцюжок», учнів можна запросити серією малюнків розкрити зміст соціально-економічної теорії формування держави. Створивши ланцюжок, учні можуть узагальнити критерії розвитку суспільства й виникнення держави, які зумовлюють зміни. Для розвитку творчості учнів можна запросити продовжити ланцюжок історичних типів держав, доповнивши його новим типом держави. Реалізація такого завдання

спонукає учнів передбачити подальший розвиток суспільства, створення нової моделі держави, знаючи, що лежить в основі змін типів держави.

Таким чином, розвиток суджень спонукає до формування висновків (умовиводів). Цьому процесу сприяють бесіди з обговорення актуальних проблем, що відображають рівень суспільства, містять дилему: творчість працівника – об'єкт регулювання трудового чи авторського права; короткострокова та довгострокова оренда землі (*переваги та недоліки*); дванадцятирічне навчання (*за/проти*); Європейський суд з прав людини – реальність чи недосяжний ідеал для українців та ін. Висновки з обговореної проблеми можуть мати вигляд *рекомендації* (як ефективно використати час на перервах; як реалізувати право на звернення до Європейського суду з прав людини), *пам'ятки* (як уберегтися від крадіжки), *правил* (кодекс чесного навчання), *статуту* нової громадської організації тощо.

Навчальна практика свідчить, що розвиток творчості відбувається як в урочній, так і позаурочній діяльності. Якщо на уроках в учня, обмеженого рамками навчальної програми, формується пізнавальний інтерес до предмета, то в позаурочній діяльності (МАН, участь у дослідницьких конкурсах, творчих гуртках та ін.) розвиваються здібності і формуються стійкі та глибокі інтереси, наполегливість. Шляхом кропіткої роботи, проб та помилок учень прагне досягнути мети.

Мета статті потребує розкриття значення творчості під час навчання правознавства. Виховна мета навчання спрямована не лише на формування ціннісного ставлення до пізнання, а й до права, а також прав та свобод особистості. У зв'язку з цим важливо зорієнтувати учнів на продукування того, що має сприяти розвитку людської культури, гуманності, прогресивності, а не формування злочинних ідей, спрямованих проти людства, що називають антитворчістю [7, 327].

Таким чином, розвиток творчого потенціалу учнів потребує реалізації мотиваційного блоку (розвиток уяви, фантазії, натхнення), теоретично-практичного (розвиток знань, логічних та творчих умінь і навичок, способів пізнання), методичного (індивідуальних чи групових методів), організаційних форм навчання (урочної та позаурочної діяльності) та ціннісного (виховання поваги до пізнання, а також права, прав, свобод людини і громадянина, гуманності). Зазначимо, що блоки є компонентами системи розвитку творчості учнів, поєднані між собою, взаємообумовлені й становлять цілісність. У блоках розкриваються шляхи, засоби та можливі результати їх реалізації. Узагальнено систему розвитку творчих здібностей подано на рис. 1.

Далі зупинимося на методичному (методах та засобах розвитку творчих здібностей учнів) та організаційному (організаційних форм навчання) блоках. У психології вважають, що формувати творчі здібності необхідно шляхом інтелектуально-творчого тренінгу (системи гнучких впливів на особистість). Умовами його реалізації є створення вільної ігрової

атмосфери, спрямованої на забезпечення комфортності у спілкуванні, упевненості у своїх силах, творчих потенціях і відповідному потенціалі інших членів групи [7, 332–333, 335].

Отже, організація групової творчої діяльності сприятиме розвитку мислення та інтелекту учня, його творчих здібностей і відбувається шляхом розв'язування пізнавальних творчих завдань або проблемних ситуацій.

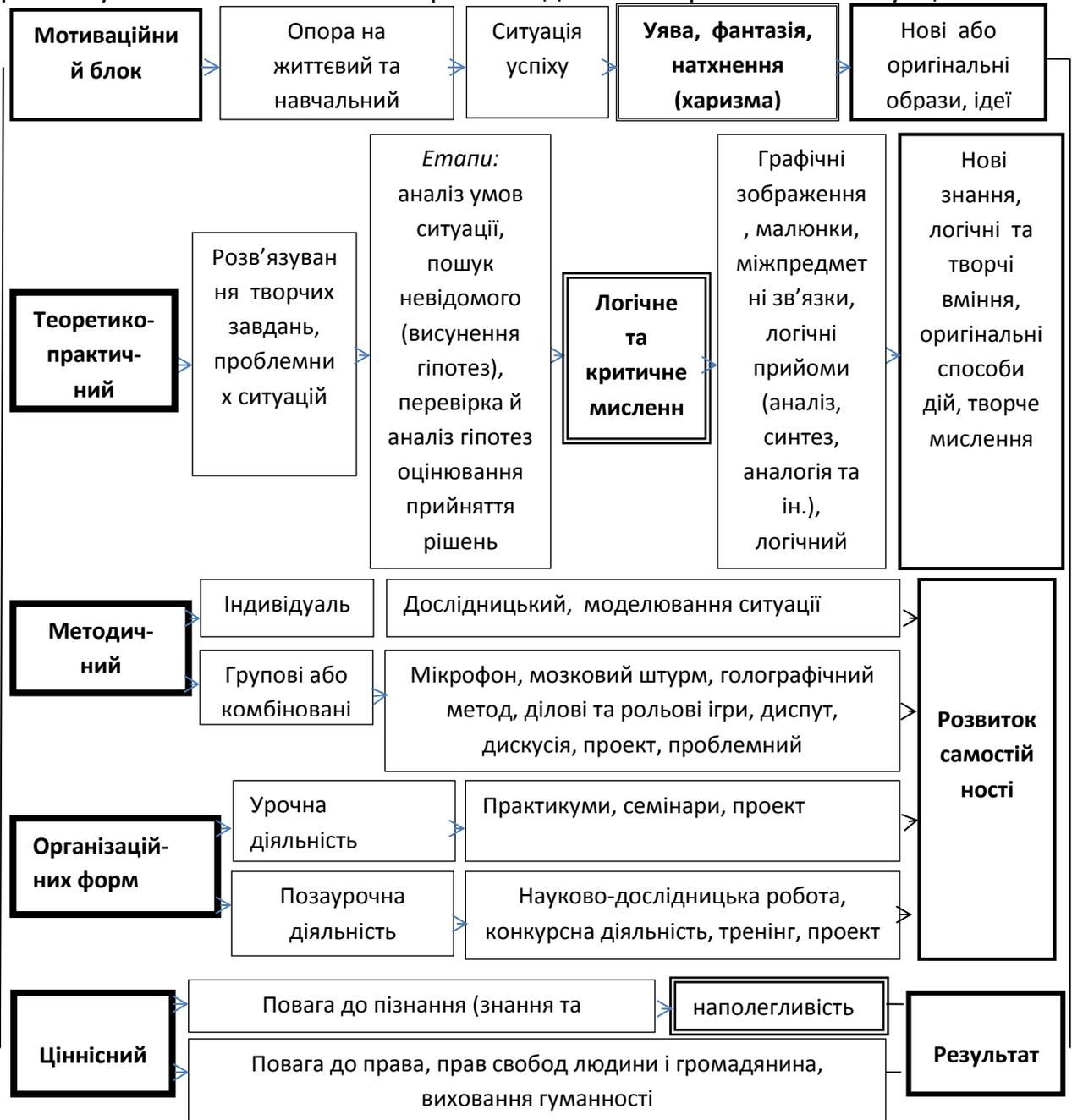

Рис. 1. Система розвитку творчого потенціалу учнів

На розвиток творчості впливають як колективні, так і індивідуальні методи навчально-творчої діяльності. Методами розвитку продуктивного мислення під час навчання учнів є «мозковий штурм», «мікрофон», «прес», «метод помилкових суджень», творча дискусія, проблемний метод,

моделювання ситуації, займи позицію, гра, персоніфікація викладення матеріалу, проект, дослідницька діяльність, есе тощо, а засобами – міжпредметні зв'язки, малюнок, схема та ін. Такі методи, як «мозковий штурм», «мікрофон», дискусія, ігрові (судове слухання), займи позицію та ін. є інтерактивними. Вони допомагають формувати інтелектуальний потенціал, розвивати природні задатки, задовольняти прагнення до самореалізації, налаштовувати на творчо усвідомлену самодіяльність [5].

Використання голографічного підходу вітагенної технології сприяє формуванню ціннісного ставлення до пізнання (як знання, так і незнання), сприяє єднанню знань та досвіду й допомагає активізувати потенціал учнів, самореалізації, розвитку суб'єктно-суб'єктних відносин. Опора на життєвий та навчальний досвід зумовлює формування ситуації успіху учнів. Багатомірність інформації під час процесу пізнання (від учня, учителя та інших джерел) дозволяє учню синтезувати проєкції, творчо перетворити їх та інтегрувати, створивши власний результат пізнання. Розв'язання проблемної правової ситуації, що регулюється нормами різних галузей права, зумовлює їх співставлення, допомагає сформулювати правильний висновок, а багатосторонній аналіз з позицій її учасників, наведення аргументів на користь різних сторін, установлення причин виникнення ситуації – пошуку оптимального способу розв'язання.

Засобами реалізації голографічних проєкцій можуть бути міжпредметні зв'язки. Інтеграція проєкцій з різних предметів потребує предметних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, досвіду їх реалізації і розвиває *широту мислення*, зумовлює формування оригінальних способів дій. Використання міжпредметних зв'язків правознавства з історією, літературою, художньою культурою сприяє емоційному сприйняттю ситуації, водночас опора на власний досвід мотивує до пізнання.

Активізувати життєвий та навчальний досвід учнів допомагають такі завдання, як проілюструвати малюнком реалізацію особистих, політичних, соціально-економічних, культурних, екологічних прав. Водночас, якщо запропонувати учням доповнити Конституцію України правами, які не закріплені законодавчо, але, на думку учнів, є актуальними, то це зумовить активізацію життєвого досвіду й використання знань та вмінь конституційного права для створення нового продукту – статей Конституції України.

Творче завдання або правова ситуація, які активізують навчальний досвід учнів з інших предметів, як проєкцій різних джерел, допомагають знайти ефективний розв'язок ситуації на підставі норм права. У такому випадку в учнів виявляється *гнучкість мислення*, а отже, відбувається відхід від стереотипного мислення. Можна навести приклад такого завдання: під час вивчення Конституційного права попросити учнів створити геометричну фігуру, яка б відображала ефективну взаємодію між гілками влади та Президентом України.

Зазначимо, що творче розв'язання ситуації потребує не тільки правового розв'язку, відповідно до законодавства, а й установлення причин проблеми та пошуку ефективних способів їх усунення. Ефективність полягає в найбільш оптимальному способі розв'язання ситуації, а для цього слід зосередитися не тільки на ліквідації наслідків проблеми, відновленні порушених прав, а й урахуванні можливих наслідків розв'язання та пошуку способів ліквідації саме причин. Наприклад, учням можна запропонувати скласти рекомендації *як уникнути крадіжки неповнолітнім, якщо не вистачає грошей на лікування хворої мами*. Засобом установлення причин та можливих наслідків є міжпредметні зв'язки, які допомагають знайти аналогічні ситуації та спрямувати на оптимальне розв'язання проблеми, або показати хибний шлях.

Дослідницький метод навчання спрямовує учнів на пошукову діяльність, формування оригінального способу дослідження на основі синтезу відомих способів дій, формування нових значущих для учня знань, самостійності в пошуці невідомого. Дослідження на уроках правознавства відбувається під час практичних занять, коли учні використовують навчальний досвід теми, розв'язуючи проблему. Проте дослідницький метод в урочній діяльності є більшою мірою засобом орієнтації в навколишній дійсності. Натомість дослідницька позаурочна діяльність, як участь учнів у конкурсах, написання роботи в МАН України наближає навчально-дослідницьку діяльність до рівня науково-дослідницької і спрямовує учнів до створення нового продукту пізнання.

Інший метод, який дозволяє здійснити дослідження та реалізувати міжпредметні зв'язки, – проектний. Проект народжується з проблеми, яку учні самі визначають під час обговорення прочитаного тексту або життєвої ситуації, а, отже, вибір зумовлюється їх інтересами. У процесі розв'язання учні індивідуально, парно чи в групі знаходять ефективне її рішення. Перевагами проектного методу є розвиток самостійності учнів, їх здатності орієнтуватися в інформаційному просторі під час реалізації проекту як в урочний час, так і в позаурочний, що посилює пізнавальний інтерес учнів. Важливо, що учні послідовно розв'язують проблему на пошуковому, аналітичному, практичному, презентаційному та контрольному етапах. Результатом проектного методу є створення учнями продукту у вигляді тексту, художнього зображення, вистави, відеофільму, мультимедійної презентації, макету та ін.

Спільним для описаних методів є розв'язання проблеми, її всебічний аналіз, пошук оптимального розв'язку, пов'язаність із навчальним або життєвим досвідом, послідовність розв'язання проблеми.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, розвиток творчих здібностей учнів потребує активізації уяви, процесу мислення, виховання наполегливості під час пізнавальної діяльності шляхом реалізації системи взаємообумовлених та

взаємопов'язаних мотиваційного, теоретико-практичного, ціннісного, методичного, організаційного блоків. Опора на власний навчальний і життєвий досвід учнів створює ситуацію успіху. Нестандартне розв'язання творчих завдань та проблемних ситуацій із пошуком ефективного розв'язку сприяють розвиткові продуктивного мислення.

Урізноманітнення методів навчання індивідуальних та групових (мікрофон, мозковий штурм, голографічний метод вітагенної технології, судове слухання тощо) з реалізацією міжпредметних зв'язків під час розв'язання проблемної ситуації зумовлює зіставлення та синтез думок задля формулювання висновків, а виконання творчих завдань – утворення суб'єктивно нового продукту пізнання, оригінального способу дій. Розвитку творчого потенціалу учнів сприяє формування пізнавального інтересу учнів в урочній діяльності, а позаурочній – стійких мотиваційних цінностей, навичок науково-дослідницької роботи.

Розробка методики розвитку творчого потенціалу учнів, системи творчих завдань та уроків є перспективними напрямками подальшого дослідження проблеми розвитку творчого потенціалу учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Немов Р. С. Психологія : учеб. для студ. высш. пед. учеб. Заведений : в 3 кн. – 3-е изд. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1. Общие основы психологии. – 688 с.
3. Панасюк О. Т. Чи може здібність до творчості бути об'єктом правового регулювання? [Електронний ресурс] / О. Т. Панасюк, І. А. Богдан // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 687–693. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2011-2/11potopr.pdf>
4. Пешкова В. Как пробудить в ребенке творческое озарение. Книга о гениях : монография / В. Е. Пешкова. – 2-е изд. – М.-Берлин : Директ-Медиа, 2015. – 162 с.
5. Пишко О. Л. Інтерактивні методи навчання як спосіб розвитку творчих здібностей учнів на уроках історії та правознавства [Електронний ресурс] / О. Л. Пишко // Народна освіта. – 2014. – № 1 (22). – Режим доступу : http://narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2257
6. Продуктивне мислення як об'єкт пізнання / О. В. Диса // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія. – 2012. – С. 50–54.
7. Психологія : підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. ; за ред. Ю. Л. Трофімова. – 6-те вид., стереотип. – К. : Либідь, 2008. – 560 с.
8. Рябовол Л. Проблемне навчання правознавства : поняття та способи реалізації / Л. Рябовол // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін" / [упоряд. Г. Г. Яковенко]. – Х., 2015. – 220 с.

REFERENCES

1. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian).
2. Nemov, R. (1999). *Psikholohiia [Psychology]. Obshchiie osnovy psikhologii. V 3 kn. Kn.1.* Moskva: VLADOS. (in Russian).

3. Panasiuk, O. T. (2011). Chy mozhe zdibnist do tvorchosti buty obiekтом pravovoho rehuliuвання [Is it possible the creativity potential to be of the subject of jurisprudence?]. *Forum prava*, 2, 688–693. Retrieved from: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/FP/2011-2/11potopr.pdf>. (In Ukrainian).

4. Pieshkova, V. (2015). *Kak probudit v rebenke tvorcheskoie ozareniie. Kniha o heniakh* [How can the creative leap be awoken in the child]. Moskva-Berlin: Direct-Media. (in Russian).

5. Pyshko, O. L. (2014). Interaktyvni metody navchannia yak sposib rozvytku tvorchykh zdibnostei uchniv na urokakh istorii ta pravoznavstva [The interactive methods as a Means of Students' Creative Abilities Development at the history and law lessons]. *Narodna osvita*, 1. Retrieved from: http://narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2257 (in Ukrainian).

6. Dysa, O. V. (2015). Produktyvne myslennia yak obyekt piznannia [The productive thinking as an object of the cognition]. *Visnyk Kharkivskoho universytetu imeni V. Karazina. Seriia: psykholohiia*, 50–54. (in Ukrainian).

7. Trofimov, Yu., Rybalka, V., Honcharuk, P. (2008). *Psykholohiia. [Psychology]*. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian).

8. Riabovol, L. (2015). Problemne navchannia pravoznavstva: poniattia ta sposoby realizatsii [The problem of training of jurisprudence: the concept and methods of realization]. *Materialy VII mizhnarodnoi konferentsii "Aktualni problemy istorii, pravoznavstva ta suspilstvoznachnykh dystsyplyn*, (pp. 159–169). Kharkiv. (in Ukrainian).

РЕЗЮМЕ

Жидкова Наталия. Развитие творческого потенциала учеников в обучении правоведения.

В статье охарактеризован творческий потенциал учеников и раскрыты пути его развития в обучении правоведения. Анализ теоретических и практических аспектов проблемы позволил выяснить, что развитие творчества учеников происходит в системе взаимообусловленных, взаимосвязанных между собой мотивационного, теоретически-практического, методического, ценностного и организационного блоков. В этой системе важно развивать гибкость и широту мышления, воображение и образность, побуждать к самостоятельной деятельности, воспитывать ценностное отношение к познанию.

На уроках правоведения творческому развитию старшеклассников способствует поиск нестандартного решения творческих заданий и проблемных ситуаций, отражающий уровень развития общества, с анализом их причин и формированием возможных последствий. Дальнейшего исследования требует разработка системы творческих заданий и методики развития творческого потенциала учеников.

Ключевые слова: развивающее обучение, развитие творческого потенциала учеников, обучение правоведению, модель развития творческого потенциала учеников, творческие задания и проблемные ситуаций, методы развития творчества учеников, межпредметные связи.

SUMMARY

Zhydkova Natalia. Developing the students' creative potential by studying jurisprudence.

The aim of this article is characterizing of the creative students' potential and pointing to the ways of developing creativity by studying jurisprudence subject. The analysis of the theoretical and practical researches of the problem allows us to find out that the development of the students' creativity is realized in the blocks of the system, which influence each other: motivational, theoretical and practical, methodological, value, organizational.

It is important to develop the flexibility and width of thinking, imagination and figurativeness, to induce independent activities and to bring up the valued attitude to the knowledge in this system. The primary step in the creative activity is motivation. The unusual solutions may facilitate the student to imagine or create ideas. In this step important is the recognition of the student: the basis for creativity should be learning and life experiences.

Productive thinking is the main point for creation new techniques of the cognition. First of all it must be formed of the reproductive and transforming skills. The using of the logical techniques such as analysis, synthesis, analogy, and compilation contribute to this process.

At the jurisprudence lessons the search of non-standard creative decisions of the problem situations and tasks that reflect the level of development of the society promotes creative development. It is important to assess the causes of the problem and possible consequences of the decision of the problem. The realization of the intersubject connections and using individual and collective methods (microphone, press, project, discussion, vitagenic technology) promote multilateral analyses of the problem and optimal and sequential decision.

Creative development at the lessons forms interest to the research. The extracurricular activities (participation in research competitions, Minor Academy of Sciences of Ukraine) draw cognitive research action closer to the research work.

The formation of the subjective knowledge, new skills, original ways of the decision of the problem, value education, forming respect for people's rights and freedoms are the result of realized model of the students' creative development. Designing of the methodology and system tasks and problem situations of the students' creative development need further study.

Key words: *developmental education, development of students' creative potential, teaching jurisprudence, model of students' creative potential development, creative tasks and problem situations, methods of students' creativity development, intersubject connections.*

УДК 53 (07)

Олена Завражна

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-7716-7138

Лариса Однодворець

Сумський державний університет
ORCID ID 0000-0002-8112-1933

Ольга Пасько

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-9626-6636

Алла Салтикова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-8010-267X

DOI 10.24139/2312-5993/2017.03/186-198

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПИТАНЬ СУЧАСНОЇ ФІЗИКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті наведено рекомендації щодо відображення сучасних досягнень фізики як науки у шкільному курсі. Установлено існування протиріччя між сучасними науковими уявленнями в галузі фізики та змістом навчальних програм з відповідної